

NATIONAAL VERBOND VAN HET KATHOLIEK
SECUNDAIR ONDERWIJS

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

GESCHIEDENIS
EERSTE GRAAD

B
Z-25
(1,89)

B
Z-25(1,89)

Geschiedenis : gemeenschappelijke basisvorming, eerste leerjaar A (1 u/w),
tweede leerjaar (2 u/w) / Nationaal Verbond van het Katholiek Secundair
Onderwijs. - Brussel : Licap, 1989. - 15 S. - (Leerplan secundair
onderwijs)

Einheitssacht.: Lehrplan <Belgique> / Geschichte / 1989

Gemeinschaftliche Grundbildung, erstes Schuljahr A (1 Std./W.), zweites
Schuljahr (2 Std./W.)

94/1078

Georg-Eckert-Institut BS78

1 223 216 5

**NATIONAAL VERBOND VAN HET KATHOLIEK
SECUNDAIR ONDERWIJS**

GUIMARDSTRAAT 1 - 1040 BRUSSEL

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

Gemeenschappelijke Basisvorming

GESCHIEDENIS

Eerste leerjaar A (1 u/w) - Tweede leerjaar (2 u/w)

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

99/1078

B

Z-25(1,89)

I N H O U D S O P G A V E

	<u>blz.</u>
1. BEGINSITUATIE	4
2. DOELSTELLINGEN VAN HET VAK GESCHIEDENIS IN HET S.O.	4
1. Algemene doelstellingen	4
2. Specifieke doelstellingen voor de eerste graad	5
3. LEERINHOUDEN	5
1. Leerinhouden van het eerste jaar	5
2. Leerinhouden van het tweede jaar	8
4. METHODOLOGISCHE WENKEN	11
5. BIBLIOGRAFIE	12

1. BEGINSITUATIE

Bij het verlaten van het lager onderwijs hebben de leerlingen reeds kennis gemaakt met het vak Geschiedenis. Het was de bedoeling de leerlingen een elementair inzicht bij te brengen in het verschijnsel tijd en in de belangrijkste menselijke activiteiten. Zo kregen ze interesse en waardering voor het verleden.

In het vijfde leerjaar werden een vijftal thema's diachronisch behandeld. De leerlingen verwerkten onderwerpen als wooncultuur, arbeid en vrije tijd, verkeer en verkeersmiddelen, kleding, voeding enz.

In het zesde leerjaar kregen ze een algemeen overzicht van de geschiedenis.

Deze werd ingedeeld in negen tijdvakken : 1e de oertijd, 2e de nederzettingentijd, 3e de eerste wereldrijken, 4e de Grieks-Romeinse tijd, 5e de kersteningstijd, 6e de stedentijd, 7e de vorstentijd, 8e de volkerentijd, 9e onze tijd.

Daarbij kwamen voor elke periode de volgende vijf aspecten terug : de geografische situatie, de economische (de bestaansmiddelen), woning en kleding, de maatschappij, godsdienst en cultuur. Opvallend is dat de leerlingen namen van tijdvakken leerden die in het secundair onderwijs niet worden gehanteerd. Dit alles werd de leerlingen via leer- en werkmethodes, eigen aan het vak Geschiedenis, bijgebracht. Ze hebben noties van chronologie en kaartgebruik. Het observeren van beeldmateriaal, het ontdekken van sporen uit het verleden in hun omgeving en het creatief omgaan met de leerstof kwamen in deze jaren geregeld aan bod.

2. DOELSTELLINGEN VAN HET VAK GESCHIEDENIS IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS

1. Algemene doelstellingen

Het vak Geschiedenis in het Secundair Onderwijs staat in voor een wezenlijk onderdeel van de persoonlijkheidsvorming en de sociale vorming, nl. de historische vorming.

Deze historische vorming resulteert uiteindelijk in een historisch bewustzijn, d.w.z.

- dat men bewust is van de tijdgebondenheid van elk individueel en maatschappelijk handelen;
- dat men inziet dat het heden een schakel tussen verleden en toekomst is;
- dat men weet welke de grote ontwikkelingsgang van de mensheid is en welke factoren die ontwikkeling beïnvloeden;
- dat men aandacht heeft voor de continuïteit en verandering, voor de samenhang en de interactie, voor het lange-termijn perspectief in de maatschappelijke processen;
- dat men zelfstandig zijn handelen richt volgens een waardenschaal die ook vanuit een waarheidszoekende omgang met de geschiedenis opgebouwd is.

Dit historisch bewustzijn is essentieel voor de bestaansverheldering en de zelfbepaling van de leerlingen.

Het historisch bewustzijn, als einddoelstelling van het vak Geschiedenis in het Secundair Onderwijs, is het resultaat van een lang, gestadig leerproces, progressief gespreid over de zes leerjaren en telkens naar inhoud en methode aangepast aan het ontwikkelingsniveau van de leerlingen.

In elk van de zes jaren dienen daarom volgende doelstellingen nagestreefd te worden :

1. de cumulatieve opbouw van een algemeen historisch referentiekader;
2. inzicht in evolutie en complexiteit van het maatschappelijk gebeuren;
3. inzicht in de tijds- en standplaatsgebondenheid van het menselijk handelen;
4. inzicht in de verwevenheid van de "nationale" en de algemene geschiedenis;
5. kritische omgang met het gevarieerd historisch informatiemateriaal;
6. interesse voor het eigen tijdsgebeuren en de historische factoren daarin;
7. inleving in andere samenlevingsvormen dan de huidige en dan de westerse;
8. waardering voor de fundamentele menselijke waarden in de geschiedenis van de mensheid;
9. bereidheid tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid, met kennis van zaken, voor de verdere ontwikkeling van de samenleving.

2. Specifieke doelstellingen voor de eerste graad

Er wordt van de leerlingen verwacht dat ze

1. de chronologische opeenvolging en de voornaamste kenmerken van de bestudeerde beschaving kennen;
2. inzicht hebben in de specifieke ordening en uitbouw van de beschaving;
3. inzicht verwerven in de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende menselijke activiteiten;
4. de betekenis van het bovennatuurlijke en van de godsdienst in de bestudeerde beschavingen begrijpen;
5. inzicht hebben in de lange duur van de eerste ontwikkelingsstadia van de mens en van de samenleving;
6. kennismaken met de methoden om het verleden te onderzoeken;
7. kunnen werken met de tijd (tijdlijn) en de ruimte (kaart);
8. soorten bronnen kunnen onderscheiden en vergelijken;
9. beseffen dat de kennis van het verre verleden voorlopig en hypothetisch is;
10. de grote vragen van de huidige mens in de vroegste beschavingen herkennen;
11. belangstelling tonen voor de overblijfselen uit het verre verleden;
12. interesse hebben voor de strijd van de mens om de verbetering van het eigen bestaan en om de ordening van de samenleving;
13. bewondering kunnen opbrengen voor de vindingrijkheid van de mens in deze strijd;
14. zich kunnen inleven in het dagelijkse leven van de mens tijdens de bestudeerde beschavingen.

3. LEERINHouden

1. Leerinhouden van het eerste leerjaar

Leerstofkeuze :

In het eerste jaar worden de prehistorie en minstens één beschaving van het Nabije Oosten bestudeerd (Mesopotamië, Egypte en Perzië). Voor de prehistorie wordt aandacht besteed aan de "vindplaatsen" in West-Europa en in de eigen regio. De Keltische beschaving hoort daar zeker bij. Bij de studie van het Nabije Oosten kunnen deelaspecten van andere beschavingen betrokken worden. Het monotheïsme van de Hebreeërs moet evenwel behandeld worden.

Leerstofordening :

De leerstof mag zowel per beschaving als per thema geordend worden. Binnen dit kader moet de chronologie gerespecteerd worden. De leerstof moet in een gezond evenwicht over de trimesters worden gespreid. Minstens één beschaving uit de cultuur van het Nabije Oosten moet vanuit de diverse componenten en hun interactie worden behandeld.

1) PREHISTORIE

a. De eerste mensen en hun afstamming

De mens kan gesitueerd worden in de evolutie van het dierenrijk, vertrekkend van de eerste organismen en opklimmend via de gewervelde dieren tot de eerste primaten. Binnen deze groep scheidde de mens zich af en ontwikkelde hij zich langzaam.

b. De nomaden in het Paleolithicum

De jager-voedselzoeker was erg van de natuur afhankelijk. Dankzij zijn vindingrijkheid overleefde hij in de moeilijke levensomstandigheden. Hij kende al een sociale organisatie zoals bleek uit het leven in groep en uit de gezamenlijke jacht op groot wild. De vervaardiging van werktuigen, zijn kunstzin en zijn mythisch geloof typeren hem als volwaardig mens.

c. De sedentaire mens in het Neolithicum en in de metaaltijd

Door de klimaatwijziging bij het einde van de laatste ijstijd, nl. in Eurazië, veranderden de fauna en de flora. Ook de mens diende zich aan te passen. Geleidelijk evolueerde hij naar een landbouwcultuur (akkerbouw en veeteelt). Tenslotte dreef de behoefte aan nieuwe werktuigen de mens naar metaalbewerking. In de eerste landbouwgemeenschappen kwam door overschotten in de voedselproductie tijd vrij voor een nieuwe werkverdeling, voor een ingewikkeldere organisatie en voor cultuur. In West-Europa ontwikkelden zich ook merkwaardige beschavingen : o.a. de Keltische die, tot de Romeinen, dominant was in het centrale en westelijke deel van Europa.

2) BESCHAVINGEN IN HET NABIJE OOSTEN

De mens evolueerde van nomade tot sedentair. Door landbouw en veeteelt ontstonden de dorpsgemeenschap, de stadsgemeenschap en tenslotte ontloek de staatsopvatting die gestalte kreeg in de schitterende beschavingen van de stroomgebieden van de Nijl, de Tigris en de Eufraat, de Indus en de Gele Rivier. Deze ontwikkeling voltrok zich het vroegst in het Nabije Oosten.

a. De vroegste beschavingen in Mesopotamië

-De Soemerische stadstaten.

In de eerste samenlevingen van Zuid-Mesopotamië speelde de tempel een centrale rol als offercentrum (godsdiens), bestuurcentrum (priester-koning), economisch centrum. Hierop zijn de theocratische stadstaten van de Soemeriërs geënt. Ze brachten enkele belangwekkende uitvindingen tot verdere ontwikkeling, nl. de metaalbewerking, het wiel, de ploeg, het schrift, de rekenkunde.

-De Babylonische geschreven wetgeving.

De Babyloniërs tekenden voor het eerst het gewoonterecht op - de geschreven wetten van Hammoerabi ca. 1700 v. chr. - zodat de wetgeving principieel een staatsaangelegenheid werd.

-De Assyrische soldatenstaat.

De Assyriërs maakten het eerste degelijk ingerichte leger ter wereld waarmee ze een imperium opbouwden dat de hele Vruchtbare Sikkkel omvatte.

Er worden hier een beperkt aantal deelaspecten aangehaald. Zij kunnen bij het bestuderen van een beschaving aangevuld worden.

b. Karakteristieken van de Egyptische beschaving

- *Geo-politieke situering.*

Het ontdekken van de Nijlvallei als waterrijk bekken door zwervende herders uit Afrika en Arabië deed een nieuwe bevolkingsgroep ontstaan. De nederzettingen werkten samen of bekampten elkaar : zo ontstonden eerst de gouwen, daarna de twee koninkrijken en nadien het eenheidsrijk Egypte. Vervolgens kende Egypte 30 eeuwen geschiedenis, opgedeeld in drie grote bloeiperiodes (Oude Rijk-Middenrijk-Nieuwe Rijk).

- *Godsdienst.*

De Egyptenaren kenden vele goden die ze vereerden in verschillende gedaanten. Sommige goden, zoals de zonnegod Re, overstegen de plaatselijke betekenis en ze werden de beschermers van bepaalde beroepen en bezigheden.

De Egyptenaren geloofden sterk in het eeuwig leven dat ze konden bereiken via een ingewikkeld begrafenisritueel en het oordeel.

- *De sociaal-economische piramide.*

In de Egyptische samenleving was leven en werken geordend in een piramidale structuur met een goddelijke koning aan de top. De maatschappelijke standen waren : de bevoorrechte stand (de bestuurders), de vrije stand (het volk), de onvrije stand (slaven). Het volk leefde van het werk op het land (boeren) en in werkplaatsen (ambachtslui), maar de vruchten van de arbeid kwamen vooral ten goede aan de bestuurders (belasting in natura). Het volk werd ook ingezet bij de bouw van tempels en piramiden en bij het uitvoeren van openbare werken (herendiensten).

De Nijl speelde in de economische bedrijvigheid een dominante rol als vruchtbaar spoor door de woestijn, als verkeersader en als handelsweg voor de grondstoffen.

- *De wetenschap.*

De kennis was niet theoretisch maar wel praktisch. De irrigatie en het werk op het land riepen een aantal wetenschappen op : o.a. sterrenkunde (kalender), meetkunde (opmeten van velden na de overstromingen en bouwen), rekenkunde (optellen, aftrekken, breuken, lengtematen, inhoudsmaten o.a. voor de belastingen), schrift.

- *Bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst.*

De bouwkunst was groots en stond in dienst van de bestuurders, de goden en de doden, zoals blijkt uit de vele tempels en graven. De schilderkunst en de beeldhouwkunst sloten hierbij aan en stonden in functie van de bouwkunst.

c. Israël en Fenicië

Kleine staten ontwikkelden zich in het Nabij Oosten toen de grote rijken verbrokkelden. Israël (monotheïsme) en Fenicië (alfabet en zeevaart) staan model omdat ze beiden een belangrijke erfenis nalieten aan de westerse beschaving.

d. Het Perzische Wereldrijk

Tussen de Indus en Griekenland ontstond een uitgestrekt rijk der Perzen, dat door zijn organisatie, zijn wetgeving en zijn bestuur vele volkeren verenigde.

2. Leerinhouden van het tweede leerjaar

Leerstofkeuze :

In het tweede leerjaar worden de beschavingen van Hellas en van het Romeinse Rijk bestudeerd. Er wordt met doorsneden gewerkt, nl. Athene, 5de-4de eeuw en Rome, de eeuw van Augustus. Die beide doorsneden moeten duidelijk in een inleidend en afsluitend historisch verband gesitueerd worden. In elk van deze doorsneden worden de diverse componenten bestudeerd, zonder echter te vervallen in een opsomming van historische feiten. Belangrijk is dat er aandacht besteed wordt aan het eigene van elke doorsnede en aan de interactie tussen de componenten om aldus geleidelijk tot een synthese te komen. De invalshoek en de uitdieping van de componenten kiest men best in functie van de belangstellingswereld van de leerlingen.

Leerstofordening :

De beschikbare tijd wordt gelijkmatig verdeeld tussen de twee beschavingen (doorsneden). Er moet ook voldoende tijd aan iedere inleiding en afsluiting worden besteed en hierbij dient men de chronologie te respecteren. De volgorde van de historische componenten binnen elke doorsnede is niet dwangmatig en kan, naar het inzicht van de leerkracht, aangepast worden.

1) *HELLAS*

a. Inleiding op de doorsnede Hellas

- Het geografisch en etnografisch kader
  - . Griekse kerngebied : door het reliëf verdeeld, een mediterraan klimaat en de nabijheid van de zee. De Griekse wereld : het kerngebied (schiereiland), de Egeïsche Zee, de kusten van Klein-Azië en de kolonisatiegebieden.
  - . De Prehellenen en de Indo-Europese volksverhuizingen (Ioniërs, Achaiërs en Doriërs).
- De vorming van een Griekse beschaving
  - . Factoren van een Griekse samenhang (o.a. taal, godsdienst, spelen).
  - . Homeros, schepper van de goden- en heldenwereld.
- Van het genosverband naar de poleis
  - . De evolutie van de bestuursvormen in de poleis.
  - . Het democratische Athene en het oligarchische Sparta.
- De Griekse kolonisatie, de economische en sociale veranderingen
  - . Het gemunte geld, de triëre.
  - . De land- en geldadel met o.a. de crisis van de aristocratie.

b. De doorsnede Hellas : Athene, 5de-4de eeuw v.C.

- Economie
  - . De agrarische sector basis van de economie : wijnbouw en olijfteelt als exportgoederen en graan als import.
  - . De ambachtelijke nijverheid (o.a. keramiek, wapens, bouwprojecten en mijnbouw).
- Sociaal, de samenleving
  - . De sociale lagen in Athene (burgers, metoiken en slaven).
  - . Het dagelijks leven (o.a. het gezin, de woning, de opvoeding, het gymnasium).
  - . Het openbaar leven in de stad.

- Politiek
  - a) Het Atheense bestuur
    - . De instellingen ten tijde van Pericles als eindpunt van een democratiseringsproces.
  - b) De buitenlandse politiek
    - De Perzische oorlogen en het verband met de Delische-Attische Zeebond, de panhelleense ideologie en het imperialisme van Athene.
    - Athene met zijn leidende positie komt in conflict met Sparta. Vandaar de Peloponnesische oorlogen en de Spartaanse hegemonie.

- Godsdienst
  - . De polis en de godsdienst.
  - . De religieuze praxis (o.a. mysteriecultus, panhelleense spelen, orakel).

- Wetenschap en kunst
  - . De mens wordt centraal gesteld.
  - . Het filosofisch denken (Socrates, Plato) op weg naar het rationalisme.
  - . Kunst op mensenmaat
  - . De beeldende kunsten en de proportiecanon. Op weg naar het klassieke schoonheidsideaal (de gulden snede).
  - . De letterkunde, vooral de Griekse tragedie, de redekunst en de geschiedschrijving.

c. De Hellenistische beschaving : afsluiting

- De territoriale expansie
  - . De Macedonische overheersing.
  - . Alexanders grote veroveringen.
  - . De verbrekking van het rijk. De diadochen en de drie Hellenistische rijken, met het vierde (Rome) in opkomst.
- De polis, opgenomen in de grote territoriale staat
  - . De absolute monarchieën tegenover de burgergemeenschap.
  - . De vergoddelijking van het koningschap.
- Evolutie van de beeldende kunst
  - . Het hellenistisch beeld naar expressie en pathos.
- De hellenistische wetenschap
  - . Alexandrië, op zoek naar het nieuwe (o.a. de natuurwetenschappen, de mechanica, de aardrijkskunde en de geneeskunde).

2) ROME

a. Inleiding op de doorsnede Rome

- Het geografisch en etnografisch kader
  - . De site van Rome, het Italiaans schiereiland en de mediterrane wereld.
  - . Immigratie van Italië, Etrusken en Grieken.
- De vorming van het Romeinse rijk
  - . Van polis tot wereldrijk, de expansie van Rome, steunend op het mobiele legioen en op de strategie van "verdeel en heers", vooral de verschillende rechtsstatuten in de onderworpen gebieden.

- De gevolgen van deze territoriale expansie
  - . Op het vlak van de instellingen : senaat en buitenlandse politiek, consuls en praetoren, aanvoerders der legioenen (imperators).
  - . Op het vlak van de agrarische samenleving : de latifundia op basis van slavenarbeid verdringen de kleine landbouwbedrijven.
- Macht en onmacht van het senatoriale regime
  - . Tegenstellingen in de nobilitas tussen de optimates en populares o.a. de Gracchen, Marius en Sulla, Caesar en Pompejus.

b. De doorsnede Rome : de eeuw van Augustus

- Politiek
  - a) Binnenlandse politiek
    - . De ondergang van de republiek, uitholling van de republikeinse instellingen.
    - . Van senaatsregime naar principaat. Octavianus wordt Augustus.
  - b) Buitenlandse politiek
    - . De Pax Romana, een gewapende vrede.
    - . Toepassing hiervan op onze gewesten (o.a. de Tungri).
    - . Heirbanen en grensverdedigingen.
- Sociaal
  - . De sociale lagen : de bovenlaag : het keizerlijk hof en de rijksaristocratie (senatoren en ridders); de lokale bourgeoisie.
  - . De onderlaag : de Romeinse burgers en niet-burgers (vrij-geboren, vrijgelaten en slaven).
  - . Het dagelijks leven in de metropool Rome, o.a. het huis, de kleding, de sociale situatie van de man, de vrouw, de kinderen, het huwelijk, het onderwijs.
  - . Het dagelijks leven in Gallië ten tijde van Augustus.
- Economie
  - . De agrarische sector blijft basis van de economie (o.a. graan, wijnbouw en olijfteelt).
  - . De villa als exploitatieëenheid.
  - . De geëxporteerde Romeinse technologie wordt toegepast in de provincies (o.a. gietbeton, steenbakkerijen, glasblazerijen, keramiek).
  - . Handel in agrarische producten en luxegoederen. Toenemend belang van de provincies.
- Wetenschap en kunst
  - . In dienst van het praktische nut : het Romeinse recht; cartografie; utilitaire architectuur (o.a. de basilica, aquaduct, thermen, wegeaanleg, urbanisatie).
  - . De invloed van het Hellenisme o.a. stoa en epicurisme.
  - . De literatuur (o.a. Vergilius), het nationale epos.
- Godsdienst
  - . De oude vroomheid; de volksdevoties; de keizercultus.
  - . Het syncretisme; invloed van het oosten.
  - . Het opkomend christendom.

c. Het keizerlijk Rome : afsluiting

- Politieke evolutie
  - . De absolute monarchie, het dominaat.
  - . De bestuurlijke hervormingen van Diocletianus, de tetrarchie.

- Het christendom
  - . Van vervolgingen naar staatsgodsdienst
  - . De jonge christelijke kerk.

- De val van het Westromeinse rijk
  - . Intern : economische crisis, geleide staatseconomie, op weg naar het domaniale stelsel.
  - . Extern : invallen van de barbaren en verkaveling van het rijk.

4. METHODOLOGISCHE WENKEN

Het kan niet de bedoeling zijn in een leerplan een samenvatting te geven van de didactiek van het vak Geschiedenis. Daarvoor kan verwezen worden naar een handboek als Geschiedenis op school, en het vakdidactisch tijdschrift Digo. Wel is het de bedoeling enkele klemtonen te leggen en de verwerking van de leerinhoud te verduidelijken.

1. Differentiatie

Het leerprogramma is gemeenschappelijk voor alle leerlingen. Binnen deze gemeenschappelijkheid is er ruimte voor differentiatie : nuancering van en verschil in omvang en diepgang van de leerstof. Differentiatie kan zowel binnen eenzelfde klas als tussen klassen of scholen bestaan. De leerkracht ten moeten het leerplan zo uitwerken dat alle leerlingen zich maximaal kunnen ontplooiën. Daarom kan differentiatie slaan op verschil in tempo, belangstelling of niveau.

2. Didactische werkvormen

Om de leerstof boeiend te brengen is het aangewezen de verschillende werkvormen (vertelvorm, didactisch exposé, onderwijsleergesprek...) aan bod te laten komen. Nochtans, wat de leerling zelf ontdekt of zelf mag doen, zal hij beter onthouden of gemakkelijker als vaardigheid beheersen. Uitgaande van deze vaststelling ligt het voor de hand dat ook in de lessen Geschiedenis aan de leerling zoveel mogelijk de kans geboden wordt zelf waar te nemen, te analyseren, te synthetiseren of de leerstof ook eens op een creatieve manier te verwerken. Een actief bezoek aan een museum, tentoonstelling enzomeer (regionaal of nationaal) is ten eerste aan te bevelen.

3. Didactische hulpmiddelen

Didactische hulpmiddelen zijn belangrijk. Het is ook hier voor de leraar Geschiedenis eerder een kwestie van goed kiezen uit de hoeveelheid van het aanbod. Hieronder volgt een opsomming van mogelijke hulpmiddelen. Het blijft bij de opsomming. De lijst is ook niet exhaustief.

1. Leer- of handboek.
2. Werkschrift.
3. Wandkaart en atlas.
4. Historische bronnen, teksten en prenten.
5. Bord.
6. Audiovisuele middelen.

Het ligt voor de hand dat, voor een efficiënt en evenwichtig gebruik van al deze middelen, de nood aan een goed uitgerust geschiedenislokaal zich steeds scherper doet voelen.

4. Evaluatie

Evaluatie wil een stelselmatig onderzoek instellen naar het bereikte leerresultaat. Het is belangrijk dat de leerlingen niet alleen dienen te tonen dat ze iets kennen, maar ook dat ze iets kunnen toepassen, verbanden kunnen leggen, vaardigheden beheersen. De criteria voor de evaluatie zijn de doelstellingen.

5. BIBLIOGRAFIE

1. Voor het eerste jaar

- AMIET P. e.a., Ontstaan en ontwikkeling van het schrift. Brussel, Generale Bankmaatschappij, 1985, 232 blz.
- BEGELSBACHER B., Kunst en beschaving. Egypte. Brussel, Artis-Historia, 1987, 168 blz.
- BORMAN R., Oude beschavingen van de Lage Landen. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1980, 215 blz.
- BLOCKMANS W., De oudste bewoning. Culturele geschiedenis van Vlaanderen, dl 2, blz. 11-26, Deurne/Ommen, Baart, 1983.
- BRONOWSKI J., De mens in wording. Amerongen, Gaade, 1978, 449 blz.
- DALHUIZEN L., TOEBES I. e.a., Geschiedenis op school. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1982, 2 dln., 436 en 329 blz.
- DE LAET S.J., Prehistorische culturen in het Zuiden der Lage Landen. Wetteren, 1974, 561 blz.
- DE LANGE N., Atlas van de Joodse wereld. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1986, 240 blz.
- DEQUEKER L., Geschiedenis van jodendom en zionisme. Leuven, Acco, 1982, 134 blz.
- EGGEBRECHT A., Het oude Egypte. 3000 jaar geschiedenis en cultuur van het rijk der farao's. Houten, Bruna, 1986, 480 blz.
- GOWLETT J.A.J., Het spoor der beschaving. De archeologie van de prehistorie. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1984, 208 blz.
- HERM G., De Feniciërs. Het purperrijk uit de Oudheid. Baarn, H. Meulenhoff, 1974, 288 blz.
- HODGES H., Techniek in de Oudheid. Bussum, Fibula-Van Dishoeck, 1973, 259 blz.
- KONZELMANN G., De Hebreeën. Oorsprong en geschiedenis van het volk Israël. Baarn, H. Meulenhoff, 1976, 210 blz.
- KÜHN H., Het ontwaken der mensheid. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1954, 216 blz.
- KÜHN H., Leven en kunst in de ijstijd. Antwerpen/Brussel, W. De Haan, 1959, 157 blz.
- LANGE K., Egypte. Wonderen en geheimen van een grote oude cultuur. Bussum, De Haan, 1972, 208 blz.

- LAROCHE L., Mesopotamië. Alphen a/d Rijn, ICOB, 1981, 190 blz.
- LEAKEY R.E., Op het spoor van de mens. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1981, 249 blz.
- LESSING E. en KRUTA V., De Kelten. Antwerpen/Amsterdam, Standaard Uitgeverij, 120 blz. + 116 foto's en chronologie.
- MAZEL J., De Feniciërs. Beschaving en expansie. Deventer, N. Kluwer, 1971, 223 blz.
- MOERMAN P., Op het spoor van de Neanderthals. Baarn, De Boekerij, 1977, 347 blz.
- MONTET P., Zo leefden de Egyptenaren in de Oudheid. Baarn, Hollandia, 1978, 367 blz.
- SUSANNE C., Op zoek naar de eerste mensen. Brussel, Gemeentekrediet, z.d., 168 blz.

REEKSEN

- BOARDMAN J. e.a., Bronnen van onze beschaving. Dl. 1, 2, 3. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1977 e.v.
- Red. TIME-LIFE, De vroegste beschavingen. Dl.1. Doorbraak in Sumerië, Heerschappij der farao's, Het Kretenzische Rijk, Ontwikkeling in Azië. Amsterdam, Time-Life, 1987, 175 blz.

2. Voor het tweede jaar

1) HELLAS

- BARTELINK G., BEEK M.A. en VAN DEN BORN A., Woordenboek der Oudheid. Roermond, 1965-1985.
- BOARDMAN J., Griekse Kunst. Den Haag, W. Gaade, 1966.
- DE BIE J.(red.), Griekse mythologie en Europese cultuur. Antwerpen, Nederlands Klassiek Verbond-Kapellen, De Nederlandsche Boekhandel, 1979.
- DE STRYCKER E., Beknopte geschiedenis van de antieke filosofie. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1967.
- HERZOG-HAUSER G., De godsdienst der Grieken. Roermond/Maaseik, J.J. Romen, 1953.
- JENKINS I., Kinderjaren in Athene (vert. door PROVOOST A.) Leuven/Amersfoort, Acco, 1985.
- KITTO H., De griekse beschaving. Zeist, De Haan N.V. - Antwerpen, De Standaard Boekhandel, 1958.
- LAUWERS P., Geloof, ongeloof en bijgeloof. Antwerpen/Amsterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1974.
- LEVI P., Atlas van het Oude Griekenland. Elsevier, 1982.
- LUEBKE W., PERNICE E. en SARNE B., Griekse kunst. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1953.

- MELAS E. (ed.), Athene. De Bilt, Canteleer, 1978.
- MELAS E. (ed.), Griekenland. Heiligdommen en godensteden. De Bilt, Canteleer, 1986.
- PROVOOST A., De Atheense politieke idealen in beeld. Leuven/Amersfoort, Acco, 1986.
- REIMER P.J., Prisma Woordenboek der Klassieke Oudheid. Wijnegem, Het Spectrum, 1984, 187 blz.
- STOERIG H., Geschiedenis van de wetenschap in Oudheid en Middeleeuwen. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1961.
- SCHWAB G., Griekse mythen en sagen. Nijmegen, Het Spectrum, 1988, 269 blz.
- VERCRUYSSSE M., VERBRUGGEN H. en VERMEERSCH B., De eeuw van Pericles. Brussel, BRT, 1986, 79 blz.
- VISSER E., Democratie in Hellas. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1975.
- ZADOKS A. en JITTA J., Antieke cultuur in beeld. Bussum, Van Dishoeck, 1972, 215 blz.

2) ROME

- CARCOPINO J., Het dagelijks leven in het Oude Rome. 2 dln. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1961, 203 en 207 blz.
- CORNELL T. en MATTHEWS J., Atlas van het Romeinse Rijk. Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1983, 240 blz.
- EYBEN E., De Onstuimigen. Jeugd en ondeugd in het Oude Rome. Kapellen/Kampen, De Nederlandsche Boekhandel, 1987, 214 blz.
- DE BLOIS L. e.a., De Romeinse wereld. Leven en werken in het Romeinse Rijk in het begin van onze jaartelling. Zutphen, Terra, 1983, 240 blz.
- DUBY G. (red.), Geschiedenis van het Persoonlijk leven. Dl. 1 : red. VEYNE P., Van het Romeinse Rijk tot het jaar duizend. Amsterdam, Agon, 1988, 526 blz.
- EARL D., Het tijdperk van Augustus. Alphen a/d Rijn, ICOB, 1980, 208 blz.
- GOODENOUGH S., Leven in het Oude Rome. Alphen a/d Rijn, Septuaginta, 1979, 192 blz.
- HAMILTON E., De Romeinse Beschaving. Antwerpen, De Haan, 1960, 164 blz.
- KUNKEL W., Geschiedenis van het Romeinse recht. Utrecht/Antwerpen, Spectrum, 1975, 283 blz.
- MARIEN M., Belgica Antiqua. Antwerpen, Mercatorfonds, 1980, 524 blz.
- MERTENS G., De Nieuwe Romeinen. Houten, De Haan, 1987, 198 blz.
- PAOLI U.E., Vita Romana. Het leven in het Oude Rome. Amsterdam, Lieverlee, 1954, XIX-464 blz.

- PORTNER R. en TADEMA SPORRY B., De Romeinen op hun weg naar de Lage Landen. Baarn, Hollandia, 1975, 266 blz.
- ROSTOVTZEFF M., De Oude wereld. dl. 2 : Rome. Utrecht/Antwerpen, Spectrum, z.d., 270 blz.
- S.N., Het dagelijks leven in Rome. Brussel, BRT-Schooluitzendingen, 1978, reeks 90.25.
- STOVER H., De Romeinen. Meesters in het machtsspel. Baarn, Hollandia, 1976, 403 blz.
- THOEN H. e.a., De Romeinen langs de Vlaamse kust. Brussel, Gemeentekrediet, 1987, 181 blz.
- VANVINCKENROYE W., Tongeren. Romeinse stad. Tielt, Lannoo, 1985, 156 blz.
- ZADOKS A. en JITTA J., Antieke cultuur in Beeld. Bussum, Fibula-Van Dishoeck, 1972, 215 blz.

REEKSEN

- VINCKERS M. en HERMANN G., Bronnen van onze beschaving. Dl. 5 : De Romeinse en Perzische Wereldrijken. Amsterdam en Brussel, Elsevier, 1978, 287 blz.

TIJDSCHRIFTEN

Didactica Classica Gandensia, Hermeneus, Kleio, Lampas.

Bibliografie geschiedenisonderwijs.

Versijnt najaar 1988, op initiatief van de Vereniging Leraren Geschiedenis en de Vereniging Leraren Geschiedenis en Maatschappijleer.

Bevat ook een bibliografie voor de grote historische perioden en voor enkele belangrijke thema's.

